

Леонід ШКЛЯР,
доктор політичних наук, професор

«ПЛАН МАРШАЛЛА» ДЛЯ УКРАЇНИ. ДЕЩО З ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Анотація. Статтю присвячено аналізу Плану Маршалла для України. Під впливом подій, що відбулися на Майдані в 2013–2014 рр., та російської агресії щодо України, почали з'являтися один за одним проекти та плани допомоги Україні, розроблені західними фахівцями та експертами. Факт появи таких програм або стратегій свідчить про стурбованість міжнародної спільноти станом справ у нашій країні. Це створює необхідне, але водночас недостатнє тло для руху вперед. Автор у своїй статті закликає сьогодні переходити від слів до дій, від аналізу до конструювання.

Ключові слова: План Маршалла, Захід, земельне питання, фінансові ресурси.

Сьогодні Україна переживає нечувану за останні двадцять п'ять років економічну кризу. Вона перетворилася в кризу політичну — розпад парламентської коаліції та відставку уряду на чолі з А. Яценюком. Учergове еліта зраджує народ, будучи неспроможною виконати вимоги революції. Цього разу — Революції гідності. Ситуація критична і вимагає невідкладних та нестандартних системних дій. Серед таких ми вбачаємо «План Маршалла для України», аналіз якого й присвячена стаття.

Отже, План Маршалла — це комплекс фінансових та економічних заходів з боку США, спрямованих на відродження економіки повоєнної Європи, непідконтрольної радянському режиму. Головним об'єктом донорської допомоги була Німеччина, хоча ним скористалися майже два десятки країн Центральної, Південної та Західної Європи. Автором плану став Держсекретар США Дж. Маршалл, ідеї якого було оприлюднено в 1947 році, а вже в наступному, 1948-му, розпочато реалізацію, що тривала до 1951 року. Провідна ідея — економічне відродження країн західної демократії. Асигнування було спрямовано в основний капітал — промислове виробництво та аграрний сектор,

розвиток торгівлі. Уже через п'ять років вдалося підняти ВВП країн, охоплених планом, майже на 33%, промислове виробництво — на 40% порівняно з довоєнним часом, аграрне — на 11%. Лише за п'ять років обсяг європейської повоєнної торгівлі зріс майже на 40%. Надзвичайні темпи й показники розвитку. Відтак у досить короткий термін вдалося досягти головної мети Плану Маршалла — відродити економічний потенціал, істотно підняти рівень життя, а на цій основі — зміцнити політичну систему країн західної демократії, що в перші післявоєнні роки була під загрозою лівого популізму навіть у країнах Заходу. Соціальним наслідком плану стало зміцнення та зростання середнього класу — основи стабільності європейських країн.

Плани порятунку України: «закордон нам допоможе»? На сьогодні існує принаймні з півдесятка проектів Плану Маршалла для України, розроблених західними фахівцями та експертами. Перший з них з'явився ще в далекому 2007 році під егідою People-Centered Economic Development — це план економічного відродження через розвиток малого бізнесу шляхом надання вигідних кредитів для середніх і малих підприємців. Ставку було зроблено на розвиток масового підприємництва, що здатне створити робочі місця, наповнити ринок товарами та послугами. План передбачав також інтенсивний розвиток сучасних інформаційних технологій, насамперед інтернету, та інші цільові програми гуманітарного спрямування. Цей документ одержав схвальні відгуки впливових та авторитетних лідерів сучасного світу, але нині його доля невідома.

Під впливом подій, що відбулися на Майдані в 2013–2014 рр. та російської агресії щодо України, почали з'являтися один за одним проекти та плани допомоги Україні. Одним з них став План Бернара-Анрі Леві — французького філософа, громадського діяча, публіциста. Його ідея полягає в організації міжнародних зусиль з відродження України через роботу Міжнародного форуму, аналогічного тому, який щороку відбувається у швейцарському Давосі. Він має бути повністю присвячений українським справам. Серед конкретних кроків План Леві передбачає велику європейську позику як боргових зобов'язань держави, гарантими якої мають виступити Європейський Центробанк (ЄБЦ) та МВФ. На жаль, розмір позики не вказано, далі пропозицій справа поки що не йде.

У тому ж 2014 році громадськості було презентовано ще один аналог Плану Маршалла — План Тімоті Гартон-Еш. Він передбачає 10-річну стратегію економічного відродження України, а сам автор проекту пропонує назвати його Планом Меркель на знак пошани до німецького канцлера як головного гравця на європейській арені. Що стосується конкретних кроків, то в ньому йдеться про провідні напрями цільових інвестицій в економіку, військово-промисловий комплекс, політичні інститути. На наш погляд, цей план можна розглядати рад-

ше як декларацію намірів, оскільки йому бракує конкретних і детальних механізмів реалізації.

У 2015 році в Німеччині з громадської ініціативи з'явився ще один «план порятунку» України, який мав вигляд петиції до німецького парламенту — Бундестагу. Мотиваційною основою цього документа є усвідомлення громадськими активістами того факту, що ключ до мирної Європи нині знаходиться в Україні, а тому їй необхідно рішуче допомагати. Своєрідним відгуком на цю петицію можна розглядати інформацію, з якою нещодавно, у березні 2016 року, виступив депутат Бундестагу К.-Г. Вельман, повідомивши громадськість про розробку Плану Маршалла для України, але його деталі невідомі.

Отже, попри певну недомовленість, суперечливість та неоднозначність ідей і пропозицій, що йдуть з-за кордону і можуть бути об'єднані одним слоганом — «План Маршалла для України», — факт появи таких програм або стратегій свідчить про стурбованість міжнародної спільноти станом справ у нашій країні. Це створює необхідне, але водночас недостатнє тло для руху вперед. Сьогодні вимогою часу є завдання перейти від слів до дій, від аналізу до конструювання. Як ми пам'ятаємо, класичний або модельний План Маршалла почали реалізовувати через рік після його створення, а тут деяким планам уже незабаром виповниться десять років, а віз і нині там!

Вітчизняні версії та аналоги Плану Маршалла. Не можна оминути увагою те, що в процес «порятунку» України за моделлю Плану Маршалла включилися й деякі вітчизняні представники великого бізнесу — олігархи, науковці та експерти. Якщо говорити про бізнес, то йдеться насамперед про одіозного Д. Фірташа, за ініціативою якого в 2015 році було створено Агенцію модернізації України. Сьогодні, наскільки нам відомо, ця агенція здійснює аналітичну роботу з оцінювання економічної ситуації на секторальному рівні та вивчає фінансові потреби для їх подальшої модернізації. За оцінками експертів цієї структури, для модернізації України необхідно залучити щонайменше 300 млрд доларів США. Ініціатива одного з потужних вітчизняних олігархів взятися за відродження України викликала неоднозначну реакцію як серед політиків, так і експертної спільноти. Очевидно, для української громадськості участь олігархів, які й довели країну «до ручки», у будь-яких глобальних проєктах з її відродження є неприйнятною, адже це суперечить ідеалам Майдану, серед гасел якого чітко звучала вимога деолігархізації країни.

У процес моделювання стратегій порятунку, або виходу із системної кризи національної економіки, підключилися й окремі відомі вітчизняні експерти та фахівці в галузі економіки, банківської справи, фінансів. Серед таких програмних документів варто звернути увагу на публікацію колишнього першого заступника голови Національного банку України О. Савченка під виразною назвою: «План Маршалла

для нової парламентської коаліції». Коротко суть ідей О. Савченка можна звести до таких пропозицій. По-перше, автор вважає, що провідна роль у фінансуванні Плану Маршалла для України має належати закордонним донорам: «Цей план для України в сучасних умовах передбачає потужну фінансову допомогу не лише міжнародних фінансових організацій, а насамперед друзів США, інших країн “Великої сімки” та ЄС» [1]. За оцінкою О. Савченка, фінансова допомога для реалізації плану повинна становити приблизно 100 млрд дол. США [2].

Друга пропозиція передбачає списання зовнішнього боргу України, що, нагадаємо, на сьогодні становить понад 100 млрд дол. США. Третя ідея стосується реформування банківської системи та зміцнення гривні. Четверта — створення замість парламентсько-президентської форми правління, що доводить свою неефективність, парламентсько-урядової. Загалом ідеї слухні, і добре вже те, що вони з'являються. Які, на наш погляд, вади цього плану? Насамперед ми не знаємо, чи здатен Захід акумулювати такі ресурси для України, а якщо й зможе, то за яких умов. Непросте й питання щодо списання боргів України, але ми переконані, що цього робити не потрібно, бо ми не жебраки від природи, нас такими зробили недолугі політики. Нагадаємо, що класичний План Маршалла передбачав погашення, а не списання боргів. Україна не може розраховувати на благодійність, і це буде правильно й чесно. Замість списання ми пропонуємо їх відтермінування.

Серед проектів, що передбачають санацію української економіки і можуть добути розглянуті як своєрідна версія національного Плану Маршалла, ми відзначили 6 серію публікацій «Ринкова система, що приведе Україну до розквіту» на сайті «Економічна правда» знаного в Україні економіста В. Ланового. Автор досить детально описує заходи з відродження промислового потенціалу, оздоровлення фінансової сфери, створення робочих місць, націленість національного виробництва на збільшення товарів з доданою вартістю, а головне — інституційні зміни економічного організму країни. Конструктивною видається думка про те, що українців необхідно втягувати в процес приватизації через дрібні пакети акцій підприємств: «Продаж фізичним і юридичним особам в ході приватизації державних підприємств дрібних пакетів акцій аби зробити ці активи доступними для якомога більшої кількості громадян України» [3]. Проте акціонування активів, на наш погляд, варто не обмежувати лише приватизацією підприємств, а поширити на акціонування землі. У цілому ідеї В. Ланового слухні і, як пропозиції О. Савченка, можуть стати складовою частиною ширшого плану модернізації України за моделлю Плану Маршалла.

Українська земля і План Маршалла. Оцінюючи «здобутки» посттоталітарної влади в Україні, відомий вітчизняний публіцист В. Мороз пише: «...вийшло те, що вийшло: крах економіки, відсутність структурних реформ, процвітання корупції, толерування мародерству» [4].

Встановлено суворий діагноз хвороби, що вразила український державний організм. Його одужання потребує нестандартних дій.

Будь-який план завжди передбачає ціну питання. Іншими словами: які фінансові та інші ресурси заплановано залучити для Плану Маршалла в Україні? Де взяти кошти для його реалізації? Без цього будь-які розмови щодо Плану Маршалла не мають сенсу.

Розглянувши всі наявні на сьогодні варіанти цього плану, ми дійшли висновку, що практично жоден з них не торкається фундаментального для України питання — питання ще не розпайованої землі — головного не лише економічного, а й фінансового-економічного, ментально-психологічного та навіть геополітичного ресурсу країни. На сьогодні всі списи щодо цього ламаються навколо питання: знімати чи зберігати мораторій на продаж землі? Переконані, що це абсолютно хибна альтернатива, перед якою нас поставили як прихильники, так і противники мораторію. На користь збереження мораторію можемо сказати лише одне: він допоміг зберегти ресурс як основний капітал для населення, а не розбазарити його за безцінь. Але й вічно жити з мораторію також не можна, треба рухатися вперед. І негайно.

Пропонуючи свій варіант ресурсного забезпечення Плану Маршалла для України, ми вважаємо, що першим кроком у напрямку його реалізації є справедливе й водночас ринкове розв'язання земельного питання. Що це означає і які дії слід зробити для цього? По-перше, розробити ретельний закон про акціонування землі на користь усіх без винятку дорослих громадян України. Розглянемо суть ідеї конкретніше.

За даними експертів, на сьогодні в Україні загальна площа сільськогосподарських угідь становить 60,35 млн га — за цим показником вона посідає перше місце в Європі [5]. Під мораторієм, тобто нерозпайованої землі, — за різними оцінками приблизно 40 млн га. Реальна кількість населення після анексії Криму та окупації частини території Донбасу також становить приблизно 40 млн осіб. Кількість громадян дорослого віку ще менша — нині це приблизно 33 млн осіб. Отже, простий підрахунок свідчить, що якщо громадянам дорослого віку надати акції з правом власності на 1 га землі, то в розпорядженні держави залишиться в резерві ще близько 7 млн га — для покоління, що вступає у доросле життя. Відтак одним лише цим вольовим актом кожний українець із зебрака, відчуженого від головного природного ресурсу, перетворюється на його власника. Замість того, щоб розпочати акціонування землі, а потім вести мову про зняття мораторію і її вільний продаж, уряд уже сьогодні приторгує українською землею без будь-яких на те законних підстав. Як відомо, прем'єр-міністр А. Яценюк виступив з ідеєю продажу 1 млн га землі. Якщо це станеться, таке рішення повинно бути оскаржене в суді, бо воно незаконне.

Постає питання, яка вартість 1 га української землі? На жаль, на сьогодні ми не маємо офіційних даних щодо ціни 1 га українських чор-

ноземів, бо немає прозорого ринку. Натомість функціонує тіньовий, який необхідно негайно закрити зусиллями правоохоронних органів. Проте експерти твердять, що на чорному ринку ціна української землі — 1 тис. дол. США за 1 га, тоді як менш родюча польська на прозорому ринку коштує аж 10 тис. дол. США [6]. Як кажуть, відчуйте різницю й оцініть красу гри тих, хто намагається зняти мораторій і розпродати землю без участі українського народу. Фактично за безцінь. Цей злочин, у разі якщо він станеться, не матиме терміну давності.

Отже, якщо оцінити вартість нашої землі навіть за польським стандартом, що поступається якістю, то кожна українська земельна акція потенційно коштуватиме щонайменше 10 тис. дол. США, а весь ресурс акціонованої землі на вільному ринку дорівнюватиме у грошовому виразі щонайменше 400 млрд дол. США. Нагадаємо, що, як було зазначено, Д. Фірташ оцінює витрати на модернізацію України в 300 млрд дол. США. А ті, хто хочуть уже сьогодні торгувати землею, розраховують у ліпшому разі на надходження до бюджету якихось 30–40 млрд дол. США. Майже вдсятеро менше, аніж це повинно бути, якщо діяти за пропонованою нами схемою.

Акціонувавши землю під іменні акції, народ України на рахунках спеціально створеного Земельного банку акумулює колосальний фінансовий ресурс через вільний продаж землі банком, кошти від якого надходять на приватні рахунки акціонерів. Це запускає План Маршалла навіть без зовнішньої фінансової допомоги, що, судячи з усього, не так уже й квапиться, та й взагалі невідомо, чи вона коли-небудь буде. Клептокрам при владі, коли гроші, надані на реформування Генеральної прокуратури України урядом США, зникають у тій-таки прокуратурі, уже ніхто не вірить.

Де взяти кошти на План Маршалла для України? Відповідь — у самій Україні. Політична еліта нарешті повинна проявити політичну волю й здійснити радикальну земельну реформу в інтересах усього українського загалу. Одержані кошти направити на інфраструктурні проекти, високотехнологічні виробництва, переозброєння армії, якість освіти й медицини, спорт. Це ті сфери життя, що сьогодні формують потенціал будь-якої країни та її імідж.

Ми пропонуємо лише загальну схему того, що потрібно робити з нашою родючою землею. Звичайно, відразу постають питання технічного характеру. Зокрема, як власник земельних акцій може і буде розпоряджатися своїм активом? Щоб не сталося так, як з приватизаційними сертифікатами, що були скуплені/продані за безцінь, влада — парламент і уряд — повинна розробити нормативно-правову базу того, як розпоряджатися власністю на акції.

Ми не будемо аналізувати цей механізм детально, він не є складним і полягає в тому, що акціонер на договірній основі передає право розпорядника своїм активом на певний термін спеціалізованому акці-

онерному Земельному банку, що від імені всіх власників є учасником фондового ринку. І тоді не важливо, хто купуватиме землю на ринку — українець чи іноземець. Головна мета — акумулювати фінансові ресурси для модернізації країни. Якщо за ринковою ціною землю купуватимуть українці — на здоров'я, іноземні інвестори — ласкаво просимо. Держава лише повинна контролювати використання земельних ресурсів за цільовим призначенням, дотриманням екологічних стандартів та регламентів. Одержаний таким чином фінансовий ресурс буде скерований на розвиток сучасних високотехнологічних виробництв, що потребує підвищення рівня освіти і якості життя, ліквідацію такого дикого явища в ХХІ столітті, як бідність.

Власники акцій на землю будуть одержувати кошти від реалізації ресурсу, що надходитимуть на рахунки акціонерів, але держава укладе з кожним з них угоду (як мінімум на п'ятирічний термін для людей похилого і старшого віку, десятирічний — середнього, понад десятирічний — молодого) про зняття відсотків з рахунків. Акумуляовані кошти підуть на відродження України — це всі, від малого до старого, повинні розуміти. В історії деяких країн (наприклад Кореї) були випадки, коли на їх порятунок у банки здавали навіть сімейні реліквії та інші коштовності, а тут нічим жертвувати не потрібно. Відтермінування сплати за відсотками можна розглядати як своєрідну платню за одержану акцію. Погодьтеся, не надто висока ціна, якщо ти і твоя країна нарешті встали з колін без зовнішньої допомоги!

Через відповідний термін відсотки з рахунків можна буде знімати, а тіло кредиту — тут власник акції виступає, по суті, кредитором держави і себе водночас — залишиться в банку. Акції можна буде передавати в спадок або ж за відсутності спадкоємців чи заповіту поповнювати ними державний бюджет чи спеціальний фонд. Це дозволить назавжди вирішити проблему бідності українців, бо в них буде рахунок у банку стільки, скільки в цьому буде необхідність і зацікавленість держави та громади.

Економіка поступово стане наділеною фінансовими ресурсами, добробут людей досить швидко зросте, гривня зміцниться, План Маршалла для України почне діяти виключно завдяки українським ресурсам. Захід може нам допомогти якісними експертизами й консультаціями, а головне — відтермінувати бодай на десять років сплату відсотків за кредитами, взятими безвідповідальними політиками попередніх років. Це й буде внесок західних партнерів у План Маршалла для України.

Окрім економічної, у нашому випадку пріоритетної, так можна вирішити й низку інших проблем, насамперед геополітичну, пов'язану з територіальною цілісністю країни. Спостерігаючи за тим, як бурхливо розвиватиметься Україна, ставатиме заможним її народ, і кримчани, і донеччани неодмінно виявлять бажання швидко повернутися додому. Без сумніву, у цих регіонах, що деградуватимуть і перебуватимуть під санкціями, сам народ не схоче продовжувати терпіти знущання над собою, і

тоді Україна відновить свій статус мирно й законно. Без цього сподіватися на інші сценарії проблематично, принаймні у найближчій перспективі.

Доволі ефективно вирішуватимуться гуманітарні проблеми, пов'язані з національною ідентичністю, патріотизмом. Любов до Батьківщини — святе почуття, воно не має ціни. Це так, але любов завжди була і є почуттям взаємним. І коли ти любиш Батьківщину, а вона тебе не дуже, погодьтеся, важко говорити про щирий і свідомий патріотизм. Взаємність почуттів влади й громади, народу й країни лише посилиться, коли держава оцінить кожного громадянина не лише квітами й почесними відзнаками, а й реальними цінностями. Такою цінністю для нас має стати земля.

Отже, розглянувши всі наявні на сьогодні варіанти Плану Маршалла для України, можемо зробити висновки.

По-перше, ситуація, у якій знаходиться країна, вимагає чітких, злагоджених дій влади, усіх її інститутів, громадянського суспільства на випередження часу. Ті темпи реформ, що на сьогодні проводить уряд, є хоч і важливими, але малоефективними. До того ж украї болісними для населення, бо здебільшого мають конфіскаційний характер, тарифи, податки на пенсії тощо. Вони кардинально нічого не вирішують, натомість створюють ґрунт для радикалізації суспільних настроїв.

По-друге, сподівання на те, що західні донори-кредитори нарешті зберуться й запропонують нам План Маршалла, виділять кошти, скасують борги тощо, на наш погляд, майже утопічні, до того ж непотрібні й шкідливі. Такі пільги лише розбещують народ та владну верхівку, тоді як справжні реформи повинні гартувати національний характер, плекати національну гідність. Захід хоче й може нам допомогти, він і так чимало зробив і робить для цього, але нам слід самим допомогти собі. Ми знаємо і пропонуємо, як це зробити.

По-третє, ті залишки здорової й патріотичної національної еліти разом з громадянським суспільством повинні вже сьогодні розпочати своєрідний рух «За План Маршалла для України через українську землю». Пропонуємо елітам домовитися про створення в межах Верховної Ради міжфракційного об'єднання під умовною назвою «Земля для людей» і на цій основі переформатувати коаліцію, подолавши політичну кризу. Чим раніше це зроблять, тим краще для країни й народу.

По-четверте, через успішну реалізацію Плану Маршалла такі проблеми, як корупція, почнуть зникати, бо в народу з'явиться мотивація до чесних і прозорих відносин, а економічна, фінансова, управлінська еліта перебуватимуть під жорстким контролем не лише правоохоронних органів, а й громадськості.

І наостанок. Цілком поділяємо тезу В. Ланового про те, що «...система інституційних перетворень — найбільш гостра і складна частина реформ в економіці. Вона торкається інтересів найбільш впливових людей — олігархів, монополістів, керівників державних корпорацій,

авторитетних на ключових посадах у владі корупціонерів, які будуть втрачати політичні і майнові привілеї» [7].

Слово за сумлінними політиками, які ще не втратили почуття відповідальності за країну. У разі відсутності з їхнього боку дій слово має сказати, як це було не раз у нашій історії, український народ.

1. Савченко О. План Маршалла для нової парламентської коаліції // Українська правда. — 9.03.16.
2. Там само.
3. Лановий В. Ринкова система, що приведе Україну до розквіту. Частина перша // Економічна правда. — 11.03.16.
4. Мороз В. Без великої ідеї з'являються маленькі політики // Українська правда. — 16.03.16.
5. Див.: Жмеренецький О. Чому українець бідний? Шість гіпотез // Економічна правда. — 16.03.16.
6. Там само.
7. Лановий В. Ринкова система, що приведе Україну до розквіту. Частина друга // Економічна правда. — 22.03.16.

**«THE MARSHALL PLAN»
FOR UKRAINE.
GLIMPSES ON THE HISTORY OF THE ISSUE**

Abstract. The article is concerned with the Marshall Plan for Ukraine. The Maidan events of 2013–2014 and Russian aggression against Ukraine lead to the appearance of aid projects and plans for Ukraine created by Western experts. This fact evidences the concern of the international community about the situation in our country. It creates a necessary but insufficient background for moving forward. The author call to pass from words to deeds, from analysis to design.

Domestic representatives of big business, i.e. oligarchs, along with scientists, well-known experts in economics, banking, and finance also joined the process of modeling the strategies for national economic recovery. Offering an alternative way of providing resources for Ukraine's Marshall Plan, the authors believe that the first step towards its implementation is fair and market resolution of the land issue. The author point out that in addition to economic it can resolve a number of other problems, in particular geopolitical, related to the country's territorial integrity.

Keywords: the Marshall Plan, the West, land issue, financial resources.